

Bartłomiej Kozłowski

PZPR – czym była?

Tekst opublikowany pierwotnie na portalu Polska.pl

Milionom Polaków żyjących w okresie PRL słowo „partia” kojarzyło się prawdopodobnie z jedną tylko organizacją: Polską Zjednoczoną Partią Robotniczą, komunistycznym, marksistowsko – leninowskim ugrupowaniem, które przez ponad 40 lat niepodzielnie rządziło naszym krajem.

Polska Zjednoczona Partia Robotnicza została utworzona w grudniu 1948 r. przez połączenie dwóch istniejących wcześniej organizacji – powstałej w 1943 r. komunistycznej Polskiej Partii Robotniczej i najważniejszej w okresie przedwojennym partii lewicowej - Polskiej Partii Socjalistycznej. Przed zjednoczeniem się obu tych partii przeprowadzono w nich gruntowną czystkę: z PPS usunięto ponad 200 000 (tj. więcej, niż 1/3) członków przeciwstawiających się podporządkowaniu ich ugrupowania PPR, z samej zaś PPR wyrzucono działaczy oskarżanych o tzw. odchylenie prawicowo–nacionalistyczne, czyli, nazywając rzecz po imieniu, niechęć wobec niewolniczego podporządkowania Polski Związkowi Radzieckiemu i wobec budowania komunizmu za pomocą metod stalinowskich.

Faktyczny władca

Charakter PZPR przed 1989 r. najlepiej chyba określić jest mianem „partii państwowej”. W gruncie rzeczy, to właśnie PZPR – a nie przewidziane Konstytucją organy państwowe, takie jak sejm, rada ministrów czy rady narodowe – rządziła wówczas Polską. Nie znaczy to, oczywiście, że wspomniane organy nie odgrywały wówczas żadnej roli w rządzeniu państwem, ale ich podporządkowanie decyzjom wydawanym przez odpowiednie instancje PZPR było sprawą oczywistą i bezdyskusyjną. Jak trafnie stwierdził brytyjski historyk, znawca dziejów Polski, prof. Norman Davies, w ustroju, w którym każdy organ administracji podlegał kontroli odpowiedniego organu partyjnego, państwo musiało odgrywać rolę młodszego partnera, by nie powiedzieć po prostu administracyjnej gałęzi aparatu partii.

Partia wszechobecna

Aby zrozumieć, w jaki sposób PZPR sprawowała swą władzę, trzeba wiedzieć nieco o jej strukturze i metodach działania. Przede wszystkim, w odróżnieniu od partii działających w krajach demokratycznych, PZPR – podobnie jak inne partie komunistyczne w krajach bloku wschodniego, czy partie rządzące w krajach totalitarnych w ogóle – miała swe komórki we wszelkich instytucjach państwowych: ministerstwach, urzędach wojewódzkich, sądach, prokuraturach itp. oraz zakładach pracy. Komórki te – zwane Podstawowymi Organizacjami Partyjnymi – nadzorowały działania tych instytucji od wewnątrz. Dodatkowo, istniała kontrola odgórna – każde ministerstwo i każdy urząd centralny nadzorowane były przez odpowiedni wydział Komitetu Centralnego, zaś

terenowe organy władzy (rady narodowe oraz urzędy wojewódzkie i gminne) nadzorowane były przez odpowiadające im instancje partyjne, np. komitety wojewódzkie i gminne PZPR.

Nomenklatura

Przede wszystkim jednak władza PZPR opierała się na tzw. systemie nomenklatury. System ten polegał na tym, że o obsadzie wszelkich stanowisk państwowych (czy stanowisk w takich instytucjach, jak np. spółdzielnie mieszkaniowe czy rolnicze) decydowały odpowiednie instancje PZPR. Jeśli następowało to nie w formie bezpośredniego desygnowania odpowiedniej - ich zdaniem – na dane stanowisko osoby, to co najmniej w formie decydowania o tym, czy konkretna osoba może objąć daną funkcję.

Liczba stanowisk podlegających systemowi nomenklatury była olbrzymia – w systemie tym mieściły się zarówno takie funkcje, jak premier rządu, jak również takie, jak np. kierownik sklepu czy dyrektor przedszkola. Kryteria, według których system ów funkcjonował były - rzecz jasna - całkowicie niejawne dla osób spoza wąskiego kręgu wtajemniczonych. Decydowały o nich tajne dokumenty wewnątrzpartyjne, takie jak np. poufny dokument Biura Politycznego KC 1972 r.

Idee a rzeczywistość

Mówiąc o PZPR nie można nie wspomnieć o ideologii tego ugrupowania. Polska Zjednoczona Partia Robotnicza była, jak wiadomo, partią komunistyczną, dążącą oficjalnie do zbudowania tego, co według ideologii marksistowsko – leninowskiej miało stanowić ustrój sprawiedliwości społecznej. Określone w rozdziale I Statutu PZPR (w wersji z 1981 r.) cele Partii wyglądały rzeczywiście ambitnie:

„Polska Zjednoczona Partia Robotnicza jest partią polskich komunistów, walczącą o interesy klasy robotniczej i ogółu ludzi pracy, o zbudowanie w Polsce ustroju socjalistycznego.

Partia – wierna idei komunizmu, której zwycięstwo przyniesie ludzkości trwałą pokój, uwolni ludzi pracy od wyzysku klasowego, niesprawiedliwości i niepewności jutra, od wojen, nędzy i poniżenia – traktuje budowę socjalizmu w Polsce jako swe historyczne zadanie. Tylko ustrój socjalistyczny może zapewnić rozwój sił wytwórczych kraju, dobrobyt i kulturę dla wszystkich, rozkwit praw obywatelskich, głęboko humanistyczne stosunki między ludźmi”.

W rzeczywistości hasła te były zasłoną dymną. PZPR była przede wszystkim „partią władzy”. Aparat PZPR – wbrew głoszonym przez partię hasłom równości społecznej – stanowił w społeczeństwie uprzywilejowaną kastę, nie tylko w sensie dostępu do władzy, lecz także w sensie dostępu do dóbr materialnych (specjalne sklepy „za żółtymi firankami”, talony na samochody, przydzielanie mieszkań itp.).

Zasady funkcjonowania

Również zasady funkcjonowania PZPR były w dużej mierze fikcyjne. Choć – formalnie rzecz biorąc – naczelną zasadą działania PZPR był tzw. centralizm demokratyczny (tj. zasada demokratycznego wyboru władz i podejmowania decyzji, a następnie wykonywania tych decyzji przez wszystkich – zgadzających się z nimi czy też nie – członków partii), to w rzeczywistości główną rolę w PZPR odgrywały władze wykonawcze w postaci Biura Politycznego i Sekretariatu KC, a także egzekutyw komitetów partyjnych. Organy te faktycznie decydowały o składzie personalnym i polityce najwyższych formalnie (i – przede wszystkim – teoretycznie przynajmniej wybieralnych) władz partyjnych: odbywającego się co 4 – 5 lat zjazdu partii, Komitetu Centralnego i komitetów niższych szczebli.

I sekretarze KC PZPR

Najważniejszą osobą w Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej był I Sekretarz Komitetu Centralnego (do 1954 r. przewodniczący). Dysponował on (wraz z otaczającą go grupą najbliższych współpracowników) dyktatorską władzą, a jego usunięcie było – przynajmniej do 1981 r. (kiedy to Wojciech Jaruzelski zastąpił na tym stanowisku Stanisława Kanię) – możliwe tylko podczas ogólnospołecznego kryzysu politycznego czy buntu. Pierwszymi Sekretarzami KC PZPR byli: Bolesław Bierut (21 XII 1948 – 12 III 1956), Edward Ochab (20 III 1956 – 21 X 1956), Władysław Gomułka (21 X 1956 – 20 XII 1970), Edward Gierek (20 XII 1970 – 6 XI 1980), Stanisław Kania (6 IX 1980 – 18 X 1981), Wojciech Jaruzelski (18 X 1981 – 29 VII 1989) i Mieczysław Rakowski (29 VII 1989 – 29 I 1990).

Partia mało robotnicza

PZPR była – przynajmniej z dzisiejszego punktu widzenia – bardzo liczną organizacją. Na początku swego istnienia, w kwietniu 1949 (po zakończeniu procesu połączenia PPR i PPS oraz kolejnej czystce) partia liczyła 1367 tys. członków. Najmniej liczebna była PZPR w 1959 r. – należało do niej wówczas 1018 tys. osób. W następnych latach liczebność PZPR stopniowo (z pewnymi wahaniami) rosła. Największą ilość członków posiadała PZPR w 1980 r. - należało do niej wówczas 3092 tys. osób. Oznacza to, że niemal co ósmy dorosły Polak należał w tym czasie do partii.

Poważny spadek liczebności PZPR nastąpił w okresie I Solidarności, a – zwłaszcza – po wprowadzaniu stanu wojennego. Z partii wystąpiło wówczas 850 tys. osób, w tym 36% należących wcześniej do PZPR robotników. Odsetek tych ostatnich w PZPR ogóle zresztą stopniowo się zmniejszał – podczas gdy w roku 1949 robotnicy stanowili ponad 50% członków partii, to w latach 80 ich udział spadł do 38%.

Partie satelitarne

Przez ponad 40 lat PZPR posiadała w Polsce monopol na sprawowanie władzy. Było tak, mimo, iż partia komunistyczna nie była jedynym legalnym ugrupowaniem politycznym w naszym kraju. Oprócz niej istniały Zjednoczone Stronnictwo Ludowe, działające głównie wśród rolników i Stronnictwo Demokratyczne, kierujące swój program do rzemieślników i inteligencji. Jednak ramy działalności tych ugrupowań (które nie określały się mianem partii – ta nazwa była zastrzeżona dla PZPR) były ściśle określone przez partię rządzącą, zaś one same nie tylko akceptowały, ale całkowicie popierały istniejący system sprawowania władzy.

Koniec monopolu

Kres monopolu PZPR na rządzenie Polską nastąpił w roku 1989 r. PZPR przegrała wówczas tzw. kontraktowe wybory do sejmu i senatu, a następnie – zachowując niektóre ważne stanowiska w państwie – nowo powstały urząd prezydenta, stanowiska ministrów spraw wewnętrznych i obrony narodowej – oddała władzę zwalczanej wcześniej przez siebie opozycji. Jesienią 1989 r. podstawowe organizacje partyjne zostały usunięte z przedsiębiorstw i instytucji państwowych. W okresie tym PZPR liczyła formalnie ok. 2 mln członków, lecz znaczna ich część nie była zainteresowana dalszym istnieniem tak jeszcze niedawno „przewodniej siły narodu” (w przeprowadzonym jesienią 1989 r. wśród członków PZPR sondażu w sprawie powołania nowej partii wzięło udział tylko milion osób).

„Sztandar PZPR wyprowadzić”

Kres działalności PZPR przyniósł XI, ostatni zjazd partii, który odbył się w dniach 27 I – 30 I 1990 r. w Sali Kongresowej warszawskiego Pałacu Kultury i Nauki. Symbolicznym akcentem końca PZPR były ostatnie słowa I Sekretarza KC Mieczysława Rakowskiego „sztandar PZPR wyprowadzić”. Ostatniego dnia zjazdu delegaci utworzyli dwa nowe ugrupowania – Socjaldemokrację Rzeczypospolitej Polskiej, której przewodniczącym został Aleksander Kwaśniewski i zorganizowaną przez Tadeusza Fiszbacha (byłego I Sekretarza KW PZPR w Gdańsku) Polską Unię Socjaldemokratyczną, która nie odniosłszy politycznego sukcesu, przestała istnieć w roku 1991.

Nieco później, w trakcie posiedzenia Sejmu, poseł Leszek Moczulski „rozszyfrował” skrót PZPR jako „Płatni Zdrajcy – Pachołki Rosji”.

[Strona główna](#)